

FTAXP 06.71.57

<https://orcid.org/0000-0002-8317-0173>

<https://orcid.org/0000-0002-5710-0841>

<https://orcid.org/0000-0001-7428-4729>

<https://doi.org/10.32523/2789-4320-2024-1-422-436>

Қазақстанда туризмді дамытудың қаржылық аспектілері мен критериялды тәсілі

Д.О. Аташева^{*1}, Д.А. Джунусова², Э.С. Алимкулова³

«Халықаралық туризм және меймандостық университеті» КЕАК, Түркістан, Қазақстан

(E-mail: ¹datasheva007@mail.ru, ²dilya877@mail.ru, ³elvira7_8@mail.ru)

Аңдатпа. Қазіргі уақытта туризм мемлекеттің дамуына тиімді ықпал етеді, бюджет кірісін толықтырады және жаңа жұмыс орындарын ашады. Бұл сала жалпы елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайына оң әсер етіп, оның әлемдік аренадағы имиджін жақсартады. Сондықтан негізгі міндеттердің бірі туризм саласына инвестиция тарту және тиімді пайдалану болып табылады. Бұл мәселені шешу кәсіпорындардың дұрыс инвестициялық саясатына байланысты, әрі қаржылық ресурстардың шектеулілігі мемлекеттік және корпоративтік деңгейлерде тиісті басқару мен реттеуді қажет етеді.

Зерттеу туристік жобалар мен бастамалардың алдында тұрған күрделі мәселеге арналған. Қаржыландырудың жетіспеушілігі туризмнің дамуына кедергі келтіретін жалпы проблемалардың бірі болып табылады, нәтижесінде бірқатар танымал туристік бағыттар біртіндеп жұмысын тоқтатады. Туризмді қаржыландыру қосымша құнды құрайтын туристік жобалар инвестициялық қаржыландыруды алу критерийлерін анықтауға, сондай-ақ капиталдың орташа өлшенген құнын азайту үшін тартылуы керек капитал құрылымы туралы шешім қабылдауда туристік ұйымның қаржылық қажеттіліктерін бағалауға арналған.

Мақалада экономикадағы туризмді дамытудың қаржылық және инвестициялық векторларына талдау жасалды. Туризм қызметін қаржылық және инвестициялық қамтамасыз етуді жақсарту бойынша ұсыныстар берілді. Туристік бизнестің жұмыс істеуінің оң қағидаттары айқындалды, халықаралық деңгейде туризмді қаржыландырудың басым көздері айқындалды, сондай-ақ туризмнің елдің дамуына, оның ішінде экономикалық дамуына әсері қаралды. Жұмыс қорытындылары туризмді жаңғырту процестерінің қаржылық және инвестициялық құрамдас бөлігін ретке келтіруге мүмкіндік береді, сондай-ақ білімді, еңбек ресурстары мен капиталды қонақжайлылық блогына көшіру тәсілдерін түсіндіреді.

Түйін сөздер: қаржыландыру, инвестициялау, дамыту, туризм, ел әлеуеті, мемлекеттік қолдау.

Кіріспе

Әр ел үшін туристік индустрияны дамыту қажеттілігі оның валюталық түсімдер, жұмыспен қамту, төлем балансы мен ЖІӨ-ге салымды ұлғайту, экономиканы әртараптандыру, кірістердің өсуі және халықтың әл-ауқатын арттыру құралы ретінде әрекет ететіндігімен түсіндіріледі. Туризмнің серпінді дамуы инвестициялық қызмет жанданатын, жаңа жұмыс орындары құрылатын, қаражат айналымы кеңейетін экономиканың басқа салаларына мультипликациялық әсер етеді. Сонымен қатар, туризм қаржылық ресурстардың едәуір көлемін дамыту және тарту үшін қолайлы экономикалық жағдайлардың болуын талап ететін қызмет болып табылады.

Алайда, халықаралық экономиканың өзгермелі конъюктурасының әсерінен елдердің туристік әлеуеті айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды, бұл одан әрі ғылыми зерттеулерді жалғастыру қажеттілігін тудырады.

Туристік саланы инвестициялауды мемлекеттік қолдау, ең алдымен, өңірдің инвестор үшін тартымдылығын және ресурстық әлеуеттің болуын, сондай-ақ өңірдегі туристік дестинацияны дамытудың стратегиялық мүмкіндіктерін ескере отырып, өңірлік ауқымда туристік бизнесті жандандыруды бағалауға негізделуге тиіс.

Мақаланың мақсаты халықаралық туризмнің қаржылық-инвестициялық дамуының негізгі проблемалары мен ерекшеліктерін анықтау болып табылады. Алға қойылған мақсатқа жету үшін туристік индустрияны ұйымдастыру қағидаттарын айқындау, халықаралық туризмге инвестициялаудың басым көздерін сәйкестендіру, халықаралық туризмнің елдердің экономикалық дамуына әсерін айқындау сияқты міндеттер шешілді.

Бұл зерттеудің әдісі әдебиеттерді зерттеу және туризм мен саяхатты қаржыландырудың әлеуетті көздерін талқылау арқылы деректерді жинау әдістерін қолдана отырып, сапалы зерттеу әдісін қолдану болып табылады. Бұл зерттеудің нәтижесі саяхат және туризм саласындағы көшбасшыларға туризмді қаржыландырудың тиімділігін жақсарту, саяхат және туризм секторында жұмыс істейтін ұйымдардың қаржылық тұрақтылығын қолдау үшін инвестициялар бойынша ұсыныстар болып табылады.

Талқылау/Нәтижелер

Көптеген елдер мен аймақтарда туризм негізгі табыс көзі болып табылады. Қызметкерлер саны бойынша туризм индустриясы да әлемдегі ең ірі салалардың біріне айналды, өйткені онда 260 миллионнан астам адам жұмыс істейді, яғни әрбір оныншы - жұмысшы. Әлемдік ауқымдағы туристік саяхаттардан түсетін түсімдер жыл сайын 500 млрд. АҚШ долл. Ең көп пайда Батыс Еуропа мен АҚШ елдеріне түседі [1].

Инвестициялық-қаржылық қызметті қалыптастыру стратегиясы мен тактикасы аймақтың экономикалық құрылымындағы туристік кәсіпорынның орны мен рөлін анықтаудан басталуы керек. Туристік ағындардың дамуын қаржылық-экономикалық реттеу белсенді инвестициялық саясат және несиелеу, табиғи рекреациялық

ресурстарды пайдаланғаны үшін төлемдер тетігін жетілдіру, тиімді салық және баға саясаты арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Туризмді мемлекеттік қолдау әрдайым оны дамытуға бюджеттік инвестицияларды көздемейді, бірақ мемлекеттік инвестициялаудың кең таралған түрі жергілікті немесе аймақтық деңгейде жергілікті бюджеттер немесе арнайы салықтар арқылы қолдау болып табылады.

Tugcu, Balli және Cirtu мәліметтері бойынша туризм секторы жанармай, химия және тамақ өнеркәсібінен кейінгі әлемдегі ең ірі экспорттық салалар тізімінде төртінші орында [2, 3]. Сонымен қатар, Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесінің (WTTC) есебіне сәйкес, 2017 жылы саяхат пен туризм 8,27 трлн. АҚШ долларын құрады, бұл ЖІӨ-нің 10,4%-на тең. WTTC сонымен қатар оның үлесі жылына 3,8% өседі және 2028 жылы 12,45 трлн. АҚШ долларына (ЖІӨ-нің 11,7%) жетуі мүмкін деп болжайды. Сонымен қатар, туризм тікелей және жанама түрде шамамен 323 млн. жұмыс орындарының жалпы санының 9,9%-ын құрады. Wttc мәліметтері бойынша, саяхат және туризм салаларына бағытталған инвестициялар экономикалық өндірістің шамамен 11%-ын қамтамасыз етті және әлемдік экономикадағы әрбір оныншы жұмыс орнын қолдады. Саяхат және туризм секторының осындай елеуді үлесін, соңғы жылдардағы жоғары өсу қарқынын ескере отырып, ұлттық экономиканың дамуына үлкен әсер етеді.

Бұл жағдай туризмге де, нарықты дамытуға да бағытталған зерттеулерде сипатталған. Мысалы, Balaguer және Cantavella-Jorda жұмыстарында туризм мен туристік қызмет Испанияның ұлттық экономикасының өсуіне ықпал ететіні бұрын анықталған [4]. Ohlan жұмысында туризмнің ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді кезеңдерде Үндістанның қаржылық дамуы мен экономикалық өсуіне күшті әсері туралы дәлелдер келтірілген [5]. Тағы бір зерттеуде Шахбаз және т. б. туризм жалпы табыс деңгейін арттырудың негізгі факторы екенін көрсетті [6]. Ақырында, Кумар Вьетнамның экономикалық өсуін зерттей отырып, қаржылық даму туризмге де, экономикалық өсуге де оң әсер ететінін анықтады [7].

Бұл зерттеу туризм саласындағы тұрақты қаржылық операцияларды жүзеге асыру үшін менеджерлер қабылдаған шешімдерді қарастыру және туристік жобалар мен бастамаларды қаржыландырудың мүмкін көздерін анықтау арқылы әдебиетке үлес қосады.

Бұрын жұмыста Tsai et al. жоғары қаржылық левередждің кемшілігі қарыз қаражатының жоғары құны болып табылады, бұл дефолт қаупіне әкелуі мүмкін [8].

Басқа фирмалар меншікті капитал арқылы қаражат жинауды жөн көреді. Тұрақты пайда акционерлерге тиесілі (несие берушілерден айырмашылығы), бірақ кейде пайда маржасы барлық инвесторларды қанағаттандырмауы мүмкін. Осылайша, Туризмдегі қаржы менеджері акционерлердің байлығын қорғау және арттыру үшін капиталдың әртүрлі көздері арасындағы тепе-теңдікті сақтауы және тәуекелді бақылауда ұстауы маңызды. Пачеко мен Таварес португалдық шағын және орта қонақүйлерді зерттеп, қонақ үй фирмалары нақты қарыз деңгейін оңтайлы қарыз коэффициентіне сәйкес реттейтінін анықтады [9].

Сигнал теориясына сәйкес, дивидендтердің жоғары деңгейі акциялар бағасының өсуіне ықпал етуі мүмкін және осылайша акционерлердің байлығын азайтады [10].

Алайда, туризм - жоғары инвестициялық мүмкіндіктері бар бизнес, сондықтан туристік компаниялар дивидендік төлемдердің төмендеуіне әкелуі мүмкін жаңа инвестициялар үшін бөлінбеген кіріс түрінде пайданы сақтай алады және идея әсіресе өсудің бастапқы кезеңінде болуы мүмкін шағын қонақ үй компанияларына қатысты. Бұл Canina et al деректеріне сәйкес келеді, қонақ үй фирмаларының төлемдері бойынша дивидендтердің орташа төлемі көбінесе нарықтық төлемдерден аз екенін көрсетті [11].

Зерттеу сонымен қатар қонақ үй индустриясы үлкен инвестицияларды жиі қажет ететінін анықтады, бұл оны жоғары пайыздық төлемдері бар қарыз міндеттемелеріне тәуелді етеді. Тағы бір зерттеуде Ким мен Жанг дивидендік төлемдердің мөлшеріне компанияның қаржылық сипаттамалары мен дивидендтердің бұрынғы мөлшері әсер ететіндігін көрсетті. Көптеген компаниялар өз бизнесін қаржыландыру үшін левередж мен меншікті қаражаттың комбинациясын пайдаланады. Мұндай компаниялар үшін пайыздық төлемдерді азайту және ақшалай дивидендтерді кейінге қалдыру өсудің негізгі факторлары болып табылады [12].

2022 жылы Қазақстанға шамамен 1 млн. шетелдік турист келді, ал 2023 жылы бұл көрсеткіш 1,4 млн. адамға дейін өседі деп күтілуде [13].

Дүниежүзілік туристік ұйым (UNWTO) бастапқыда әлемдік туристік индустрия 2024 жылға дейін жандануды көрмейді деп болжаған. Осы болжамға қарамастан, өткен жылы Қазақстан пандемияның ауқымды салдарына қарамастан туризмнің айтарлықтай өсуін бастан өткерді. Ел ішінде саяхаттайтын адамдардың саны 25%-ға өсіп, 8,6 миллионға жетті – бұл көрсеткіш пандемияға дейінгі деңгейден 2 миллионға жуық жоғары. Туристік белсенділіктің бұл өсуі саланың салық түсімдерін едәуір арттырды, бұл ретте жалпы сома 2019 жылмен салыстырғанда екі есеге жуық артып, айтарлықтай 390 миллиард теңгеге жетті.

Туристік секторды нығайтуға ұмтыла отырып, Қазақстан өзінің инфрақұрылымын белсенді дамытуда. Өткен жылы 28 маңызды жоба аяқталды, оған салынған инвестицияның жалпы көлемі 27 миллиард теңгені құрады. Олардың ішінде Балқаш курорттық аймағында инженерлік коммуникацияларды дамыту, Ақтаудың танымал жағажайына апаратын жаңа автомагистраль салу және Үшарал мен Үржар әуежайларын ашу маңызды болды. Қазіргі уақытта іске асыру сатысында жалпы құны 440 млрд. теңгеге жуық 83 инфрақұрылымдық жоба бар. Алайда қосымша қаржы ресурстарына қажеттілік сақталуда және тағы 40 жобаға 300 млрд. теңгеден астам қаражат қажет.

Қазақстанның ұлттық бюджетін бөлу әртүрлі шұғыл қажеттіліктердің басымдығын айқындайтын стратегиялық тәсілді көрсетеді:

– Бюджеттің едәуір 48%-ы ең төменгі өмір сүру деңгейін және азаматтардың тіршілігін қамтамасыз етудің сенімді жүйесін қалыптастыруға бағытталады.

– Бюджеттің 12%-ға жуығы республиканың сыртқы және ішкі қауіпсіздігін қолдауға, сондай-ақ төтенше жағдайларға дайындықты қамтамасыз етуге бөлінеді.

– 12%-дан астамы білім беру, туризм, спорт және цифрландыру сияқты секторларға бөлінеді, бұл үкіметтің назарын дамудың әртүрлі салаларына аударады.

Өңірлер бойынша қаржы ресурстарын бөлу айтарлықтай болды, 2 трлн. теңгеден астам сомаға гранттар бөлінді. Олардың 65%-ы білім беру бастамаларына арналған.

Дереккөз: ҚР Қаржы министрлігі

Сурет 1. Субвенцияларды салалар бойынша бөлу, млрд. теңге

1-суреттен көріп отырғанымыздай, өнеркәсіп салалары бөлінісінде мәдениет, спорт, туризм және ақпараттық кеңістікке субвенцияларға 85 млрд теңгеден астам немесе субвенциялардың жалпы көлемінің 4% - ы бөлінді.

Мәдениет, спорт, туризмге және ақпараттық секторға 85 миллиард теңгеден астам қаржы бөлінгеніне қарамастан, Қазақстанда бұл қаражатты тиімді пайдалануға қатысты алаңдаушылық артып келеді. Жоғары аудиторлық палатасы жүргізген Аудит туристік секторда шамамен 1,5 млрд. теңге сомаға бірқатар тиімсіздіктер мен бұзушылықтарды анықтады. Бұл «Kazakh Tourism «ҰК» АҚ-ның елдегі туризмді ілгерілетудегі рөлі туралы елеулі сұрақтар туғызды. Аудит нәтижелері туризмді дамытуға бөлінген бюджеттің тек бір бөлігі (21%) өңірлерде тиімді пайдаланылғанын көрсетті, бұл ресурстарды нәтижелі пайдаланудағы олқылықты көрсетеді.

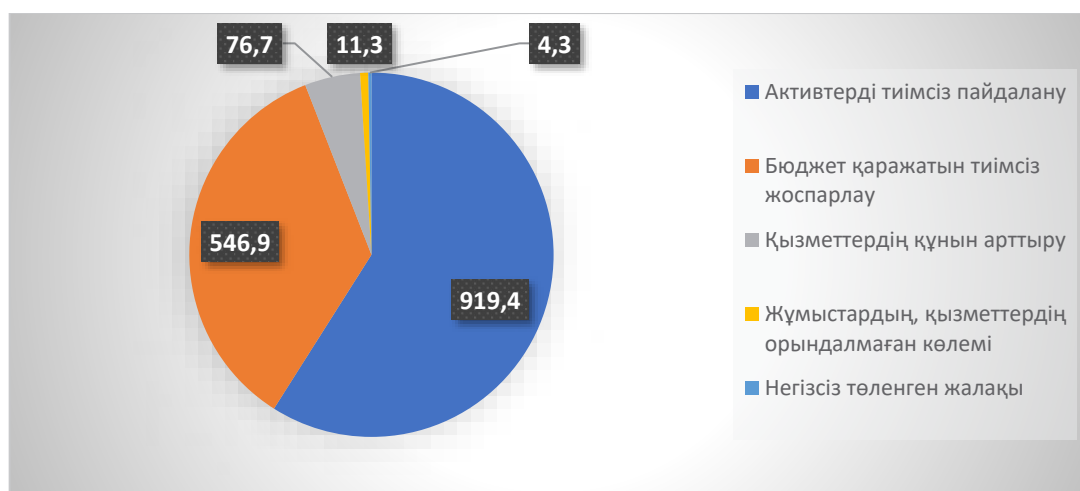
Туристік қызмет саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыруды әртүрлі министрліктер мен ведомстволарға бірнеше рет беру (20 жылда сегіз рет) туристік саланы дамытуда жүйелілік пен сабақтастықтың болмауына әкелді. «Туристік қызмет туралы» заңда көзделген туристік бағыттардың 22 түрінің тек төрт бағыты ғана дамуда, олардың үлесіне туристік объектілердің 80%-ы (экотуризм – 34%, мәдени-білім беру – 29%, аңшылық – 9%, емдеу-сауықтыру - 8%) тиесілі.

Аудит нәтижелері саланың дамуына кедергі келтіретін негізгі себептерді көрсетті (1-кесте).

Кесте 1. Қазақстан республикасында туризмнің дамуына кедергі келтіретін негізгі себептер

№	Себептер	Талқылау
1	Министрлік пен жергілікті атқарушы ұйымдар арасында өңірлік үйлестірудің болмауы	15 өңірде туризм саласында үйлестіруді жүзеге асыратын мамандандырылған департаменттер жоқ. Туристік бизнес субъектілерінің хабардар болмауына байланысты туристік саланы мемлекеттік қолдау шаралары талап етілмеді және саланың дамуына әсер етпеді.
2	Туристік қызмет көрсететін субъектілердің стандарттарды сақтауына мемлекеттік ұйымдар тарапынан жүйелі бақылаудың болмауы	Бүгінгі таңда туризм саласында 90-нан астам стандарт қабылданды, алайда олардың сақталуы бақыланбайды. Нәтижесінде көрсетілетін туристік қызметтің сапасы күткенге сәйкес келмейді және шетелдік туристердің болмауына әкеледі.
3	Қонақ үй туристік инфрақұрылымының дамуы ондағы қызмет ақысының негізсіз жоғарылауына әкеледі	2022 жылы тұрғын үйдің қолжетімділігі 3970 құрайды, оның ішінде 130 орын (3,3%) санатқа ие, оның ішінде курорттық аймақтардағы 52 санатталған тұрғын үй.
4	Интернет пен туристік қызметтерді цифрландырудың әлсіз деңгейі	Нысандар интернетке қосылған – 76,2%, халықаралық онлайн-брондау жүйелеріне біріктірілген - 22,6%. Қашықтан брондау және төлем жасау мүмкіндігінің болмауы туристке тұру нұсқаларымен танысуға және олардың қозғалысын дәл анықтауға мүмкіндік бермейді.

Мемлекеттік аудит нәтижелері бойынша жалпы сомасы 1,5 млрд. теңгеге бұзушылықтар мен кемшіліктер анықталды (2-сурет)

Сурет 2. Бұзушылықтар мен кемшіліктер, млрд теңге

Туризмді дамыту үшін 2023 жылдан бастап кәсіпкерлік субъектілері үшін 700 млн.теңге көлемінде мемлекеттік қолдау шаралары енгізілді. Олар бизнестің үлкен қызығушылығын тудырды, субсидия төлеуге мақұлданған өтінімдер саны бірнеше есе өсті. Бұдан басқа, әрбір шетелдік турист үшін және «kids go free» бағдарламасы бойынша субсидия алуға өтінімдерге қоса берілетін құжаттар тізбесі қысқартылды және оңтайландырылды. Туристік өнімдер блогы бойынша жыл бойы агротуризмге ерекше көңіл бөлінді. Түркістан және Маңғыстау облыстарында агротуристік нысандар мен қонақ үйлерге инфотурлар өтті. Сондай-ақ, Ақтауда 2600 адам қатысатын гастрономиялық фестиваль өтті. Бұдан басқа, 442,3 млрд теңгеге 85 инфрақұрылымдық жобаны іске асыру маңызды көрсеткіш болды, бірақ қажеттілік әлі де сақталуда.

2019 жылдың мамыр айында Қазақстанда туристік саланы дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы қабылданды.

Мемлекеттік бағдарламаны іске асыру қорытындысы бойынша 2019-2022 жылдар кезеңінде мыналарға қол жеткізілді:

«Tax free» жүйесі енгізілді (шетелдік азамат жасаған сатып алудан қосылған құн салығын қайтару);

визасыз елдердің тізімі 79 елге дейін кеңейтілді, көші-қон карточкалары және шетелдіктерді тіркеу 30 күнге дейін тоқтатылды;

тексеру жүргізілді, орындарды көрсете отырып, санитарлық-гигиеналық тораптардың (бұдан әрі – СГТ) болуы тиіс орындар анықталды және Қазақстанның туристік дестинацияларында СГТ карталары жасалды;

2020 жылы «Жұмыспен қамтудың жол картасы» бағдарламасы бойынша қаржыландыруды бөлуге басты назар аударылды, оның шеңберінде 14,8 млрд теңге сомасына 23 жоба, сондай-ақ 1,0 млрд теңге сомасына 99 СГТ құрылысы қаржыландырылды;

«Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасына туризмнің экономикалық қызмет түрлерінің жалпы жіктеуішінің (бұдан әрі – ЭҚЖЖ) 5 коды енгізілді және кредиттеу мерзімі 10 жылға дейінгі 26 млрд теңгеден астам сомаға 58-ден астам жоба қаржыландырылды;

«БЖК 2025» аясында несиелеу мерзімі 5 жылға дейін 60 млрд теңгеден астам сомаға 177-ден астам жоба қаржыландырылды;

түзетілген Бас жоспардың негізіне айналған мемлекеттік ұлттық табиғи парктерді (бұдан әрі – МҰТП) дамыту тұжырымдамасы әзірленді және нақтыланды;

Алматы облысының МҰТП-на өз жобаларын табысты іске асыратын 4 стратегиялық инвестор тартылды;

Қазақстанның 12 әуежайында «ашық аспан» режимі енгізілді;

2020 жылы Түркістан қаласында Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті ашылды [14].

Болжамды есептеулерге сәйкес 2029 жылы кәсіпкерлерді жаңа шаралармен жалпы қамту кемінде 2,5 мың бірлікке жетеді.

Туристерді қызықтыратын республикалық және өңірлік деңгейдегі аумақтары бар туристификация картасы қалыптастырылды және бекітілді.

Инженерлік-коммуникациялық және ілеспе инфрақұрылымды жақсарту мақсатында 2019-2021 жылдар кезеңінде 120 млрд теңгеден астам сомаға 80 жоба іске асырылды.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасына туристер үшін қолайлы ақпараттық орта құруға байланысты мынадай проблемалар тән:

1) қазіргі заманғы туризм технологияларының интеграциясының және цифрландырудың төмен деңгейі;

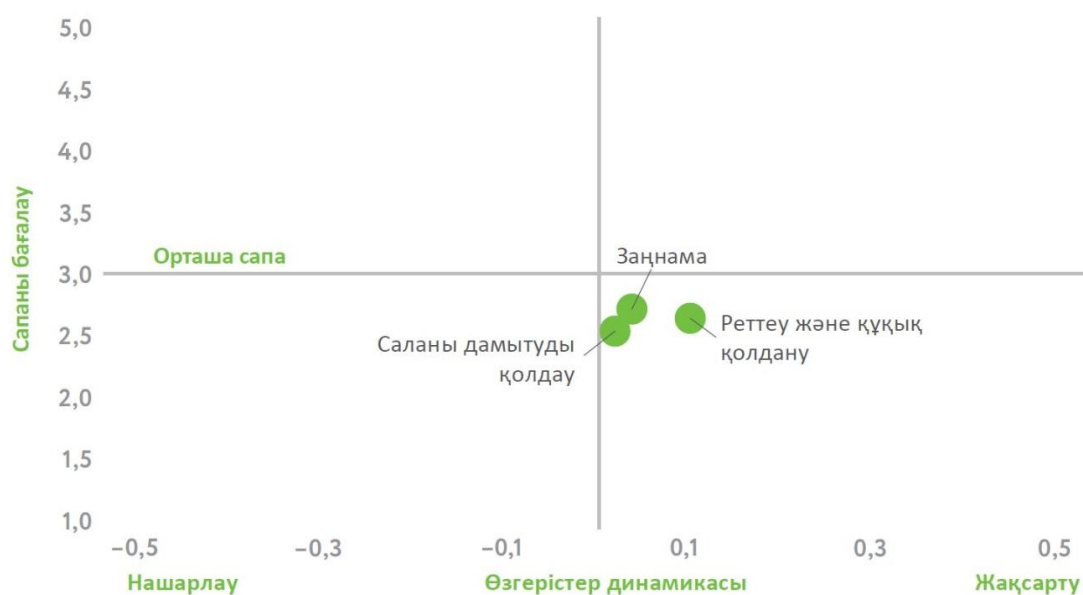
2) елдің нақты туристік құралдары туралы хабардарлық пен білімнің әлсіз деңгейі (деректер, ақпарат және т. б.);

3) барлық қолжетімді туристік сегменттердің тұтас туристік өнімінің болмауы (әрқайсысы оқшау жұмыс істейді);

4) интернет инфрақұрылымының болмауы, сондай-ақ алыс өңірлерде, оның ішінде МҰТП аумағындағы туристік маршруттар бойында интернетке қолжетімділіктің әлсіздігі.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біздің елімізде туризмді одан әрі дамыту үшін мемлекет қаражатын мониторингтеу және тиімді басқару процесін қайта қарау қажет деп айтуға болады. Мемлекеттік аудиттің қорытындысы саланың одан әрі дамуы, тұрақты дамуға мүмкіндіктің берілуі туралы мәселелердің бар екенін көрсетті. Осылайша, бұл мәселе Үкіметтің нақты бақылауын қажет етеді.

Біз білетіндей, жеке секторды қаржыландырудың екі нақты көзі бар, олар үкіметтік бағдарламалар және мандаты дамуға ықпал ететін халықаралық қаржы ұйымдары. Әр түрлі халықаралық ұйымдар тікелей немесе қаржылық және қаржылық емес қолдау арқылы тікелей және жанама қолдау көрсетуге тырысады. Үшінші кішігірім дереккөз - бұл ықтимал пайдалы туристік ұйымдарды инвестициялауды қамтамасыз ете алатын жеке инвестициялар.

Сурет 3. Туризм саласындағы ағымдық жағдайды және мемлекеттік саясаттың ықпалын бағалау

Сыртқы туризмнің әсерін өлшеу үшін бірқатар көрсеткіштер қолданылады. Мұндай бірінші көрсеткіш сыртқы туризмнен түсетін табыс болып табылады. Содан кейін келетін жалпы кіріс - бұл кірістер шығындардан асып кеткен кездегі баланстық пайда. Келесі логикалық нәрсе - бұл нарықтық құн шығындарынан асып түсетін пайда.

Сонымен, шетелдік туризмнен түсетін табыс деп біз елде төленген шетелдік туристерден алынған пайданы айтамыз. Қосымша жұмыспен қамту және халықаралық тасымалдау төлемдері мұнда есепке алынбайды.

Сонымен қатар, сыртқы туризм нәтижесінде келгендер мен кеткендердің саны туралы статистиканы білу маңызды.

Бұл көрсеткіштер сыртқы туризмнің елдің қаржылық-экономикалық жағдайына әсері мен тиімділігіне тұтас баға береді.

Сурет 4. Сыртқы туризмнің тиімділігін бағалау үшін қолданылатын негізгі тәсілдер

Сыртқы туризмнің тиімділігін бағалау критерийлері келесідей болуы мүмкін:

1. Еңбек өнімділігі, яғни белгілі бір уақыт аралығында туристік компанияның бір қызметкері қанша қызмет көрсетті.
2. Еңбек сыйымдылығы, яғни жұмсалған жұмыс уақытының (көп сағаттық) осы компания ұсынатын қызметтердің жалпы санына қатынасы.
3. Өтімділік, яғни туристік компанияның ағымдағы активтерінің оның қысқа мерзімді міндеттемелеріне қатынасы.

4. Рентабельділік, яғни белгілі бір уақыт кезеңіндегі осы компанияның қаржылық-шаруашылық қызметінің деңгейі.

Жалпы тиімділік осы факторларды біріктіреді және шығындар бірлігіне максималды кіріс алынғанын көрсетеді.

Осылайша, сыртқы туризмнің тиімділігі ел үкіметінің іс-әрекеттеріне, оның туристік секторды дамыту саласындағы мемлекеттік саясатына, сондай-ақ туристік нарықтағы компаниялардың стратегиялары мен операцияларына байланысты.

Қорытынды

Зерттеу шетелдік туризмді дамытудың қаржылық және инвестициялық аспектілеріндегі проблемалар мен нюанстарды анықтады. Қаржы ресурстары мен шетелдік туризмге инвестициялардың тұрақты ағынын қамтамасыз ету үшін жағдай жасау қажеттігі атап өтілді.

Мемлекеттік инвестициялардың, яғни субсидиялардың, бюджеттік кредиттердің және квазимемлекеттік сектор қаражатының жетіспеушілігі проблемасы байқалады. Бұл салада бәрі төмен көрсеткіште деуге болмайды, ұзақ мерзімді перспективада болжамдар жақсы. Зерттеу нәтижелері шетелдік туризмге инвестициялаудың негізгі векторын түсінуге және анықтауға көмектеседі. Осы сектордағы капитал ағынын, жұмыспен қамтуды және білімді басқару механизмін анықтауға болады.

Болашақта осы салаға инвестициялар ағыны ұлғаюының елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының, атап айтқанда ЖІӨ-нің негізгі көрсеткіштеріне ықпалын зерделеу негізделетін болады. Зерттеу туризмді қаржыландырудың ықтимал көздерін анықтады. Бұл:

1. Мемлекеттік бюджеттен субсидиялар.
2. Халықаралық ұйымдардың, корпорациялар мен қорлардың гранттары.
3. Халықаралық қаржы ұйымдарынан қарыздар.
4. Мемлекеттік кәсіпорындардың гранттары немесе қарыздары.
5. Жергілікті жеке инвесторлар немесе компаниялар.
6. Венчурлық капитал компанияларының инвестициялары.
7. Коммерциялық банктердің несиелері.

Бұл баламаларды түсіну капиталға дұрыс қол жеткізуді қамтамасыз ету және тұрақты туризм бастамаларын ілгерілету үшін өте маңызды.

ТАРТЫМДЫ КӨМЕК ШАРАЛАРЫ

Туризм саласындағы компаниялар үшін мемлекеттік көмектің ең тартымды түрі-салықтық және басқа да қаржылық жеңілдіктер.

Компаниялардың түрлері бойынша ерекшеліктер (көмекке деген сұраныс орташадан жоғары)

Гранттар мен субсидиялар

- Көрсету нысандары
- Аймақтық туроператорлар

Нормативтік-құқықтық базаны өзектендіру

- Аймақтық туроператорлар
- Туристік агенттіктер

Материалдық инфрақұрылы инвестициялар

- Көлік компаниялары
- Көрсету нысандары
- Аймақ компаниялары
- Аймақтық туроператорлар

Төмендетілген мөлшерлеме бойынша несиелер

- Көлік компаниялары

Нарықтың ашықтығын арттыру

- Аймақ компаниялары

Құзыреттілік орталықтарын құру

- Аймақ компаниялары
- Аймақтық туроператорлар

БАҚЫЛАУДЫ КҮШЕЙТУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН САЛАЛАР

Нарықта ойыншылар арасындағы жауапкершілікті неғұрлым нақты бөлуге сұраныс бар.

Бақылауды күшейтуді қажет ететін салалар

Туроператор рұқсат етпеген туристік агенттіктерден саланы тазарту

Туроператорларды бақылаудың өсуі

Көлік және қонақ үй қызметтерінің сапасын бақылаудың өсуі

Сурет 5. Негізгі қорытынды

Туризм экономиканың өсуіне және жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал ететін ел үшін маңызды табыс көзі бола алады. Ол сондай-ақ халықаралық байланыстарды нығайтуға, Қазақстанның мәдени және табиғи мұрасына назар аударуға ықпал етеді. Қазақстанда туризмді дамыту инфрақұрылымды жақсартуға, жаңа туристік маршруттар құруға және елдің мәдени өмірін байытуға ықпал етуі мүмкін. Сондықтан бюджет қаражатын пайдаланудағы кемшіліктерді жою ғана емес, болашақта оның тұрақты өсуіне ықпал ететін туризмді дамыту стратегиясын әзірлеу де маңызды.

Әдебиеттер тізімі

1. Костин К.Б. Классификация и методология оценки инвестиционной привлекательности транснациональных корпораций в международном бизнесе: монография. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2015
2. Tugcu C. T. Tourism and economic growth nexus revisited: A panel causality analysis for the case of the Mediterranean Region // *Tourism Management*. – 2014. – 42. – pp. 207–212
3. Balli F., Curry J., Balli H. O. Interregional spillover effects in New Zealand international tourism demand // *Tourism Geographies*. – 2015. – 17(2). – pp. 262–278
4. Balaguer J., Cantavella-Jordá M. Tourism as a long-run economic growth factor: The Spanish case // *Applied Economics*. – 2002. – 34(7). – pp. 877–884
5. Ohlan R. Tourism and economic growth in India // *Future Business Journal*. – 2017. – 3. – pp. 1-12
6. Shahbaz M., Kuma R. R., IvanovS., Loganathan N. The nexus between tourism demand and output per capita, with the relative importance of trade openness and financial development: A study of Malaysia // *Tourism Economics*. – 2016. – pp. 1-19, <http://dx.doi.org/10.5367/te.2015.0505>
7. Kumar R. R. Exploring the role of technology, tourism and financial development: An empirical study of Vietnam // *Quality and Quantity*. – 2014. – 48(5). – pp. 2881–2898
8. Tsai H., Pan S., Lee J. Recent research in hospitality financial management // *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. – 2011. – 14(1). – pp. 17-34. <http://dx.doi.org/10.1108/09564230910978511>
9. Pacheco L., Tavares F. Capital structure determinants of hospitality sector SMEs // *Tourism Economics*. – 2017. – 23(1). – pp. 113–132. <https://doi.org/10.5367/te.2015.0501>
10. Borde S. F., Byrd. K., Atkinson S. M. Stock Price Reaction to Dividend Increases in the Hotel and Restaurant Sector // *Journal of Hospitality & Tourism Research*. – 1999. – 23(1). – pp. 40–52. <https://doi.org/10.1177/109634809902300104>
11. Canina L., Advani R., Greenman A., Palimeri I. Dividend Policy in the Lodging Industry // *Journal of Hospitality & Tourism Research*. – 2001. – 25. – pp. 69-89
12. Kim J., Jang S. Dividend behavior of lodging firms: Heckman's two-step approach // *International Journal of Hospitality Management*. – 2010. – 29(3). – pp. 413-420
13. В 2023 году в Казахстане ожидают до 1,4 млн. туристов. [Электронный ресурс]. - URL: <https://kapital.kz/economic/116704/v-2023-godu> (дата обращения: 10.10.2023)
14. «Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2023-2029 годы». Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 262. [Электронный ресурс]. - URL: <https://adilet.zan.kz/> (дата обращения: 18.02.2024)

D.O. Atasheva, D.A. Junussova, E.S. Alimkulova
International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan

Financial aspects and criteria approach of tourism development in Kazakhstan

Abstract. Nowadays, tourism effectively contributes to the development of the state, filling its budgets and creating new jobs. This industry has a positive impact on the socio-economic situation of the country as a whole, improving its image on the world stage. Therefore, one of the key tasks is to attract and effectively utilize investments in tourism. The solution of this problem depends on the correct investment policy of enterprises, but the limited financial resources require appropriate management and regulation at the state and corporate levels.

The examination centers on a significant issue encountered by tourism endeavors. Inadequate funding stands as a prevalent obstacle impeding the progress of tourism, leading to the gradual decline of several sought-after tourist locales. As with all investments, the main issue is the definition of criteria that should give an understanding of the effectiveness, timeliness and necessity of a particular tourism project. The essence of the investment project is the creation of added value. If the project does this, then it needs to be funded. The next issue is to determine the capital structure that is needed for its effective weighted average cost.

This article delves into the financial and investment dimensions of tourism development in the economy. Recommendations are provided to enhance the financial and investment support for tourism activities. It emphasizes the positive principles governing the functioning of the tourism business. Based on the results of this study, it is possible to structure the necessary processes of tourism for its continuous development and clearly identify the mechanisms for the movement of funds, employment and innovation in this area.

Keywords: financing, investment, development, tourism, country's potential, government support.

Д.О. Аташева, Д.А. Джунусова, Э.С. Алимкулова

НАО «Международный университет туризма и гостеприимства», Туркестан, Казахстан

Финансовые аспекты и критериальный подход развития туризма в Казахстане

Аннотация. В наше время туризм эффективно способствует развитию государства, наполняя его бюджеты и создавая новые рабочие места. Эта отрасль положительно влияет на социально-экономическое положение страны в целом, улучшая ее имидж на мировой арене. Поэтому одной из ключевых задач является привлечение и эффективное использование инвестиций в сферу туризма. Решение этой проблемы зависит от правильной инвестиционной политики предприятий, но ограниченность финансовых ресурсов требует соответствующего управления и регулирования на государственном и корпоративном уровнях.

Данное исследование посвящено серьезной проблеме, с которой сталкиваются туристические проекты и инициативы. Недостаток финансирования является одной из распространенных проблем, препятствующих развитию туризма, в результате чего ряд

популярных туристических направлений постепенно умирает. Финансирование туризма призвано определить критерии, по которым туристические проекты, создающие добавленную стоимость, должны получать инвестиционное финансирование, а также оценить финансовые потребности туристической организации, чтобы принять решение о структуре капитала, который необходимо привлечь для минимизации средневзвешенной стоимости капитала.

В данной статье проведен анализ финансовых и инвестиционных векторов развития туризма в экономике. Даны рекомендации по улучшению финансового и инвестиционного обеспечения деятельности туризма. Выделены положительные принципы функционирования туристического бизнеса, определены приоритетные источники финансирования туризма на международном уровне, а также рассмотрено воздействие туризма на развитие страны, в том числе экономическое. Итоги работы дают возможность упорядочить финансовую и инвестиционную составляющую процессов модернизации туризма, а также объясняют способы перемещения знаний, трудовых ресурсов и капитала в блок гостеприимства.

Ключевые слова: финансирование, инвестирование, развитие, туризм, потенциал страны, государственная поддержка.

References

1. Kostin K.B. Klassifikaciya i metodologiya ocenki investicionnoj privlekatel'nosti transnacional'nyh korporacij v mezhdunarodnom biznese: monografiya. [Classification and methodology of assessing the investment attractiveness of multinational corporations in international business: monograph.] – SPb.: Izd-vo Politekh. un-ta. (2015).
2. Tugcu C. T. Tourism and economic growth nexus revisited: A panel causality analysis for the case of the Mediterranean Region. *Tourism Management*. 42. 207-212 (2014).
3. Balli F., Curry J., Balli H. O. Interregional spillover effects in New Zealand international tourism demand. *Tourism Geographies*. 17(2). 262-278 (2015).
4. Balaguer J., Cantavella-Jordá M. Tourism as a long-run economic growth factor: The Spanish case. *Applied Economics*. 34(7). 877-884 (2002).
5. Ohlan R. Tourism and economic growth in India. *Future Business Journal*. 3. 1-12 (2017).
6. Shahbaz M., Kuma R. R., IvanovS., Loganathan N. The nexus between tourism demand and output per capita, with the relative importance of trade openness and financial development: A study of Malaysia. *Tourism Economics*. 1-19 (2016). <http://dx.doi.org/10.5367/te.2015.0505>.
7. Kumar R. R. Exploring the role of technology, tourism and financial development: An empirical study of Vietnam. *Quality and Quantity*. 48(5). 2881-2898 (2014).
8. Tsai H., Pan S., Lee J. Recent research in hospitality financial management. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 14(1). 17-34 (2011). <http://dx.doi.org/10.1108/09564230910978511>.
9. Pacheco L., Tavares F. Capital structure determinants of hospitality sector SMEs. *Tourism Economics*. 23(1). 113-132 (2017). <https://doi.org/10.5367/te.2015.0501>.
10. Borde S. F., Byrd. K., Atkinson S. M. Stock Price Reaction to Dividend Increases in the Hotel and Restaurant Sector. *Journal of Hospitality & Tourism Research*. 23(1). 40-52 (1999). <https://doi.org/10.1177/109634809902300104>.

11. Canina L., Advani R., Greenman A., Palimeri I. Dividend Policy in the Lodging Industry. *Journal of Hospitality & Tourism Research*. 25. 69-89 (2001).

12. Kim J., Jang S. Dividend behavior of lodging firms: Heckman's two-step approach. *International Journal of Hospitality Management*. 29(3). 413-420 (2010).

13. V 2023 godu v Kazakhstane ozhidayut do 1,4 mln. turistov. [Up to 1.4 million tourists are expected in Kazakhstan in 2023]. - Available at: <https://kapital.kz/economic/116704/v-2023-godu-v-kazakhstane-ozhidayut-do-1-4-mln-turistov.html> (Accessed: 10.10.2023).

14. «Ob utverzhdenii Konceptii razvitiya turistskoj otrasli Respubliki Kazahstan na 2023 – 2029 gody» Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 262. [«On approval of the Concept of development of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan for 2023-2029» Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 28, 2023 No. 262]. - Available at: <https://adilet.zan.kz/> (Accessed: 18.02.2024).

Information about authors:

Atasheva D.O. – Candidate of Economic Sciences, associate professor the School of Hospitality, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8317-0173>.

Junussova D.A. – Candidate of Economic Sciences, associate professor the School of Hospitality, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5710-0841>.

Alimkulova E.S. – Candidate of Economic Sciences, associate professor the School of Hospitality, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7428-4729>.

Аташева Д.О. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор м.а., «Қонақжайлылық» мектебі, «Халықаралық туризм және меймандостық университеті» КЕАҚ, Түркістан, Қазақстан ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8317-0173>

Джунусова Д.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор м.а., «Қонақжайлылық» мектебі, «Халықаралық туризм және меймандостық университеті» КЕАҚ, Түркістан, Қазақстан ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5710-0841>

Алимкулова Э.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор м.а., «Қонақжайлылық» мектебі, «Халықаралық туризм және меймандостық университеті» КЕАҚ, Түркістан, Қазақстан ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7428-4729>

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).